

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Вадим Вікторович ПОПКО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри порівняльного і
європейського права Інституту
міжнародних відносин Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

Питання юрисдикції у транснаціональному кримінальному праві мають основоположне значення для врегулювання взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права, а також для теорії і практики міжнародних відносин.

Наразі концепція міжнародної кримінальної юрисдикції в доктрині міжнародного кримінального права розвивається під впливом багатьох чинників і велику роль у цьому процесі відіграла Комісія міжнародного права ООН.

На початку ХХІ ст. питання юрисдикції, її видів, розмежування судової та виконавчої юрисдикції держав та інших стали об'єктом уваги членів Комісії в роботі над проектами конвенцій про юрисдикційний імунітет держав та їх власність, про імунітети посадових осіб від держав іноземної кримінальної юрисдикції та інших юрисдикцій. Виходячи з положення національного суверенітету та панування держави на своїй території, звичаєвих правових норм, під впливом розширення та поглиблення міжнародного співробітництва, принципи кримінального права з часом поступово трансформуються, стаючи сучасними у міжнародних договорах. Питання юрисдикції виникли як необхідні для прийняття як універсальних, так і регіональних конвенцій у галузі транснаціонального кримінального права.

Всі дослідники погоджуються з думкою, що юрисдикція є невід'ємною властивістю будь-якої держави, як суб'єкта міжнародного права (В. Буткевич, М. Буроменський, І. Лукашук, Г. Тункін, І. Лукашук, С. Черніченко). Доповнюючи цей висновок, А. Каюмова зазначає, що виходячи із

особливостей і багаторівневості міжнародної правосуб'єктності, юрисдикція властива лише тим суб'єктам міжнародного права, які мають можливість не тільки визначати правила поведінки і створювати норми права, а й забезпечувати їх дотримання, оскільки практична реалізація юрисдикції нерідко пов'язана із залученням механізму примусу [1].

Підтримуючи думку М. Басіоуні та інших учених, розглянемо визнані ними принципи: територіальний; персональний (національний, принцип активного громадянства); принцип захисту (безпеки чи реальний); пасивний персональний (принцип пасивного громадянства) і універсальний принцип. Щодо існування даних правових підстав здійснення юрисдикції давно вже досягнутий широкий консенсус у доктрині міжнародного і внутрішньодержавного права. Водночас низка дослідників до зазначених принципів додають ще принцип прапора, представницький принцип чи принцип розподілу компетенції, а також принцип ефекту, взявши за основу наслідки вчинення злочину [2].

Теорія територіальної юрисдикції, чи «*територіальний принцип*», має загальне визнання й полягає в тому, що держава наказує і здійснює правила поведінки в межах її кордонів. Цей принцип, «більше за будь-який інший, є проявом суверенітету» [3]; усі держави твердо дотримуються територіальної юрисдикції, заснованої на принципі суверенної рівності держав.

Складнощі у визначенні місця вчинення злочину міжнародного характеру – транснаціонального злочину – спричинені його специфічною природою, виникають, коли злочин вчиняється на території кількох держав. Як зазначає К. Юртаєва, «у цих випадках необхідно брати до уваги різницю між місцем вчинення злочину як географічним поняттям та місцем вчинення злочину як правовим фактом» [4].

Хрестоматійним прикладом на підтвердження зазначеного стала справа Lotus (France vs. Turkey), розглянута у 1927 р. Постійною палатою міжнародного правосуддя [5]. Палатою у даній справі було відмічено, що «якщо справедливо, що

принцип територіальності у кримінальному праві лежить в основі законодавства всіх держав, рівною мірою справедливо й те, що всі або майже всі правові системи поширюють свою дію на правопорушення, здійснені за межами території даної країни; це залежить і від систем, що склалися в різних державах... Територіальність кримінального права не є абсолютним принципом міжнародного права і ніяким чином не співпадає з територіальним суверенітетом» [6]. Таким чином, поряд із територіальним принципом сучасне міжнародне кримінальне право і національне законодавство передбачає можливість застосування різних видів екстериторіальної юрисдикції. Говорячи про екстериторіальну юрисдикцію, слід зазначити, що розрізняють декілька її принципів: принцип громадянства, чи активної правосуб'єктності, принцип пасивної правосуб'єктності, принцип захисту, принцип компенсаторного здійснення правосуддя і принцип універсальної юрисдикції.

Персональний принцип («національний» чи принцип громадянства), заснований, як правило, на громадянстві передбачуваного злочинця, із безпрецедентним зростанням транснаціональної злочинності набув ще більшої актуальності. Вирізняють *активний персональний принцип* (залежить від громадянства потенційного злочинця) і *пасивний персональний принцип*, (залежить від громадянства жертви злочину). Все частіше поширюють персональний принципи і на осіб без громадянства, які постійно проживають на території держав.

Принцип захисту (принцип безпеки, реальний принцип), покладений в основу екстериторіальної кримінальної юрисдикції, полягає в тому, що будь-яка держава має право реагувати на злочин, вчинений за кордоном та який безпосередньо зачіпає його інтереси. Основана на цьому принципі екстериторіальна юрисдикція держави виникає у тих випадках, коли безпека її інтересів, внаслідок різних причин не може бути забезпечена іншою державою, на території якої відбувся злочин чи громадянином якої є злочинець. «Принцип захисту виправдовує екстериторіальні юрисдикційні претензії держави щодо злочину, що посягає на його національні інтереси» [7].

Нарешті, існує *принцип універсальності*, що передбачає можливість поширення кримінальної юрисдикції держави на діяння, визнані злочинними міжнародним правом, незалежно від громадянства особи, яка його скоїла, та місця вчинення. Як слушно зазначено в літературі, доктрина універсальної кримінальної юрисдикції представляє собою один із аспектів здійснення екстериторіальної юрисдикції, що передбачається в рамках національних правових систем [8]. Під універсальну юрисдикцію підпадають злочини за міжнародним правом – *stricto sensu* – міжнародні злочини у строгому значенні цього слова, оскільки є такими за природою кримінально-правової заборони, адже відповідальність за ці діяння виникає за нормами міжнародного права незалежно від того, чи відображається склад таких злочинів у законах держави, до юрисдикції якої вони належать. Як зазначає М. Бассіоуні, принцип універсальної юрисдикції має специфічну природу, тобто стосується певних категорій злочинів, а не всіх правопорушень, відомих кримінальному праву [9].

Список використаної літератури:

1. Каюмова А. Р. Международная юрисдикция и наднациональность: вопросы соотношения. *Юридические записки*. 2014. № 1. С. 126–131
2. Cameron L. *The protective principle of international criminal jurisdiction*. Dartmouth, England, 1994. 19 p.
3. Теорія кримінального переслідування / В. А. Гринчак, І. Я. Заяць, В. І. Петлюк, Г. М. Федущак-Паславська. Харків: Право, 2019. 208 с.
4. Юртаєва К. В. Місце скоєння злочинів міжнародного характеру: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 230 с.
5. Lotus (France vs. Turkey). PCIJ. Series A. № 10. // S. S. Lotus, 1927 P.C.I.J. (Ser. A) № 10, at 70 (Mr. Moore, dissenting) / Hudson M. World Court Reports.
6. Krizek M. B. The Protective Principle of Extraterritorial Jurisdiction: A Brief History and an Application of the Principle to Espionage as an Illustration of Current United States Practice. *Boston University International Law Journal*, 1988. Vol. 6. 337 p.

7. Kawagishi Sh. Extraterritoriality and International Law // *Trilateral Perspectives on International Legal Issues: relevance of domestic law and policy* / ed. by K. Young, Y. Iwasawa. Transnational Publishers, Inc. Irvington, 1996. 150 p.

8. Batler A. Hays The Doctrine of Universal Jurisdiction: A Review of the Literature. *Criminal Law Forum*. 2000. Vol. 11. № 3. P. 354.

9. Bassiouni M.Ch. *Treaties on International Criminal Law*. Springfield: Charles C. Thomas, 1973. Vol. 2. P. 32–34.